

Crna Gora
Ministarstvo prosvjete

IZVJEŠTAJ O SPROVOĐENJU

***STRATEGIJE INKLUZIVNOG OBRAZOVANJA U CRNOJ GORI 2019-
2025.***

za 2022. godinu

Podgorica, januar 2023. godine

Uvod

Strategija inkluzivnog obrazovanja (2019-2025) određuje dalje pravce razvoja obrazovanja za djecu sa posebnim obrazovnim potrebama. Dokument predstavlja nastavak realizacije mjera Strategije inkluzivnog obrazovanja koja je obuhvatila period od 2014. do 2018. godine i oslanja se na obavezujuća međunarodna načela, standarde i preporuke Konvencije o pravima osoba s invaliditetom (UNCRPD).

Vodeće načelo je: Promocija, zaštita, osiguranje punog i ravnopravnog učešća sve djece sa posebnim obrazovnim potrebama u inkluzivnom obrazovanju bez diskriminacije, isključivanja i na osnovu jednakosti sa drugima.

Vizija Strategije inkluzivnog obrazovanja glasi: Djeci sa posebnim obrazovnim potrebama obezbijediti dostupno, pristupačno i kvalitetno inkluzivno obrazovanje na svim nivoima. U okviru Strategije inkluzivnog obrazovanja definisana su tri strateška cilja i to:

- Strateški cilj 1: Obezbijediti i primijeniti dostupnost i pravičnost obrazovanja za svu djecu zajedno sa vršnjacima kroz neophodnu međusektorsku podršku.
- Strateški cilj 2: Osigurati i sprovesti jednakost i kontinuitet inkluzivnog obrazovanja kroz uspješnu saradnju unutar i između sektora i tranziciju sa nivoa obrazovanja.
- Strateški cilj 3: Podržati i unapređivati kvalitet inkluzivnog obrazovanja kroz jačanje školskih politika, kulture i prakse.

Strategija inkluzivnog obrazovanja je razvijana kroz participativni proces svih relevantnih subjekata, čime u realizaciji i praćenju pored ustanova obrazovanja i vaspitanja: Ministarstva prosvjete, Zavoda za školstvo, Centra za stručno obrazovanje učestvuju predstavnici Ministarstva rada i socijalnog staranja, Ministarstva zdravlja. NVO sektor nije prisutan jer na dva javna poziva prilikom formiranja Radne grupe nije bilo zainteresovanih.

Izveštaj koji slijedi je rodno senzitivn i orodnjen, a detaljan pregled aktivnosti je dat u Tabeli realizacije koja prati Akcioni plan Strategije.

Strategija inkluzivnog obrazovanja se nalazi u četvrtoj godini implementacije za koju zaslužuje afirmativan odnos uzevši u obzir kontekst, okolnosti i prilike u kojima se sprovodi, a tiče se najošetljivije populacije jednog društva, a to su djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju. U četvorogodišnjem periodu održali su se postavljeni ciljevi, ušlo dublje u realne i životne potrebe onih kojima je namijenjena, uprkos brojnim izazovima. Prije svih to su:

1. **Pandemija COVID-19 – odgovorili brzo, efikasno, kvalitetno i pozitivno u periodu od skoro tri školske godine na potrebe djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju;**
2. **Istrajno, uporno i posvećeno održane pozitivne inkluzivne vrijednosti uprkos političkoj nestabilnosti, učestalim promjenama rukovodioca na nivou politika i onih u obrazovno-vaspitnim ustanovama;**
3. **Održana stabilnost procesa i podrške uprkos sajber napadima, barijerama za kontakt koji je zbog toga postao neposredniji.**

Ključna vrijednost je što su se, uprkos navedenom, sačuvali inkluzivni principi:

- a. **Boravak djece u primarnoj porodici,**
- b. **Individualizacija, podrška, prilagođavanje,**
- c. **Prevenција institucionalizacije i povratak na „specijalno obrazovanje“.**

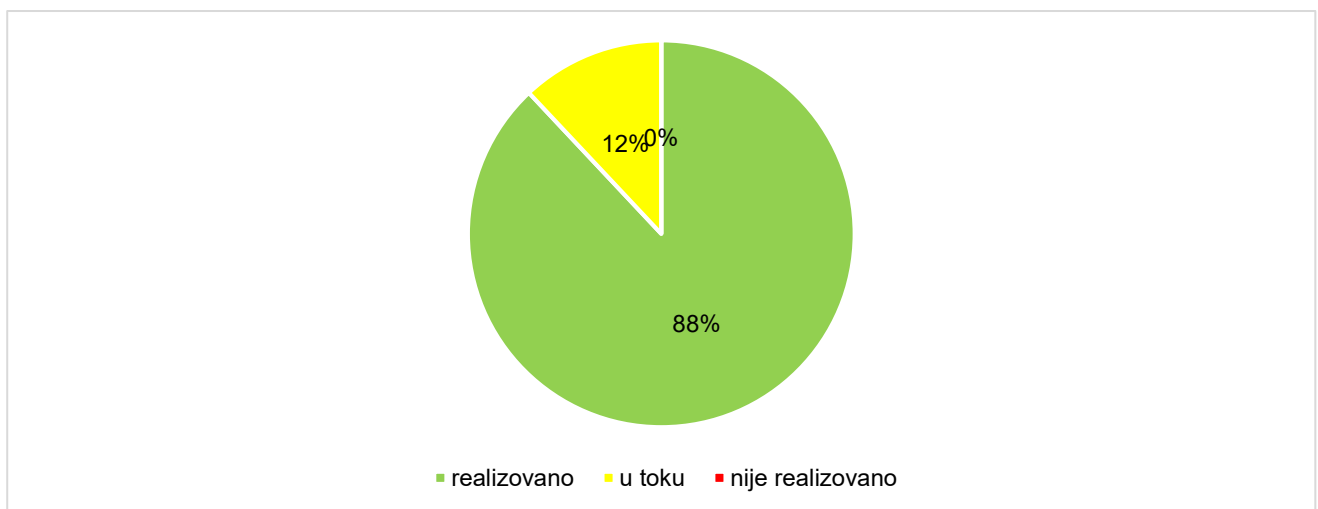
Naročito ističemo dosljedno istrajavanje i pokretanje uglednih modela koji dokazuju opcije za uvezivanje sistema, intersektorski pristup orijetisan na dijete koji je rezultirao u vidu inicijative za koordinisane uskuge djece sa smetnjama i teškoćama u razvoju.

I Uvodni rezime

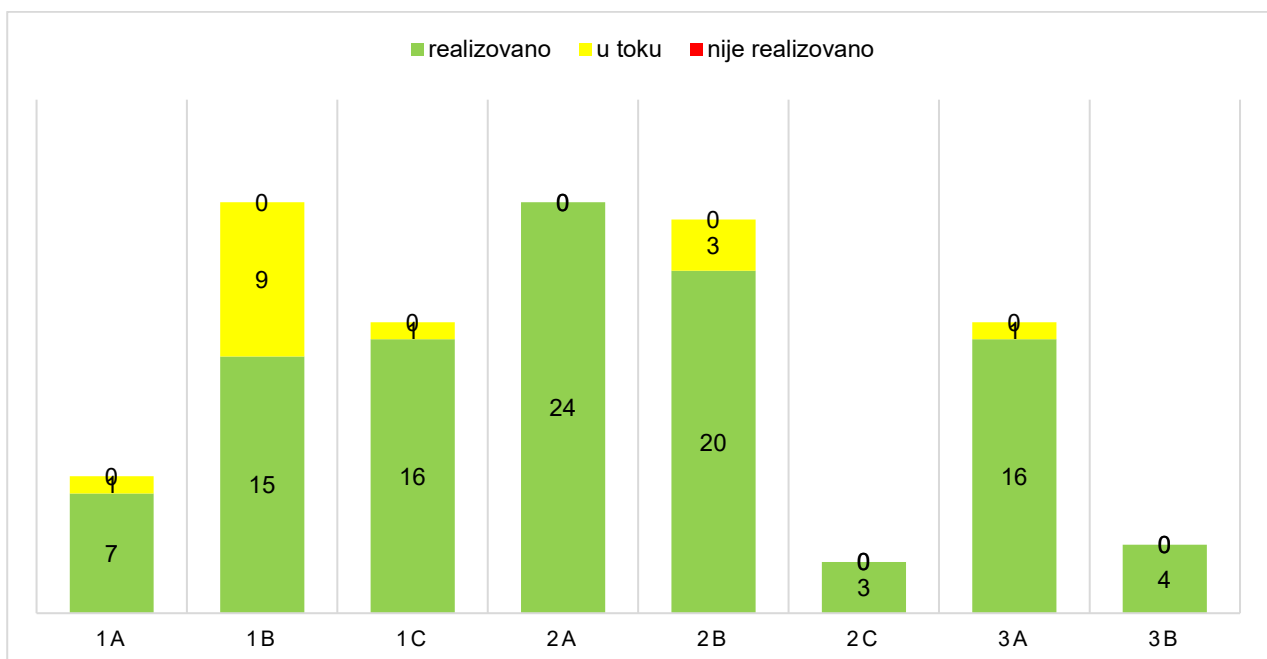
Aktivnosti definisane Strategijom inkluzivnog obrazovanja (2019-2025) realizuju se predviđenom dinamikom, uz razumijevanje i prilagođavanje potrebama usljed funkcionisaja u uslovima otežane komunikacije zbog hakerskih napada, te lažnih dojava o eksplozivnim napravama. Stoga je akcenat stavljen na podršku, IT kompetencije i promociju školskih inkluzivnih aktivnosti.

- Realizovano je 105 aktivnosti – 88%.
- U toku je ili se kontinuirano realizuje 15 aktivnosti– 12%
- Nije bilo nerealizovanih aktivnosti.

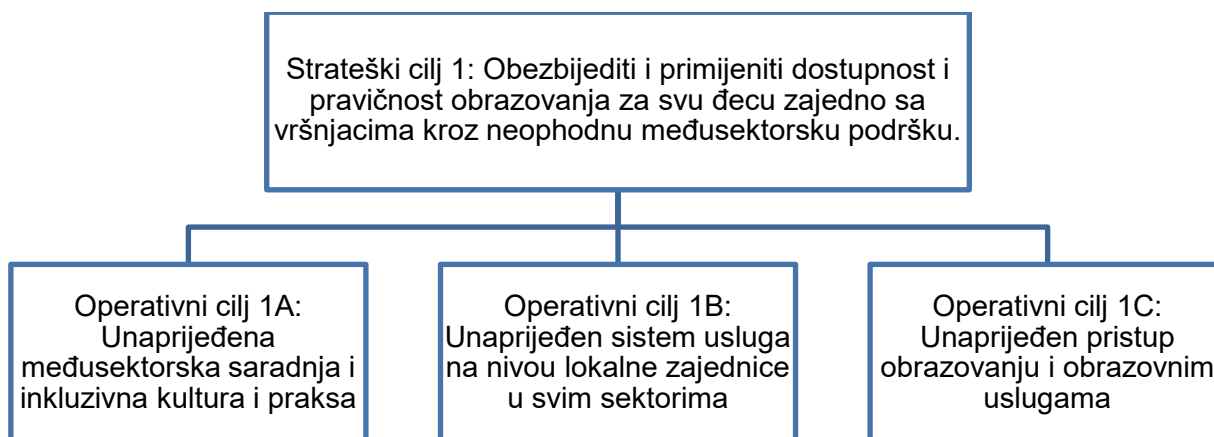
Ukupno posmatrano posebno je važno da se postave preduslovi (rani razvoj, podrška porodici) za uspješno uključivanje djevojčica i dječaka u obrazovno-vaspitni sistem (zdravstvena, dječija, socijalna zaštita), u javnosti raditi na afirmaciji inkluzivnih vrijednosti, omogućiti dovoljno zastupljen stručni kadar, podsticati odgovornost, prije svega, nastavnog kadra.

Grafik 1: realizacija ukupno

Grafik 2: realizacija po operativnim ciljevima

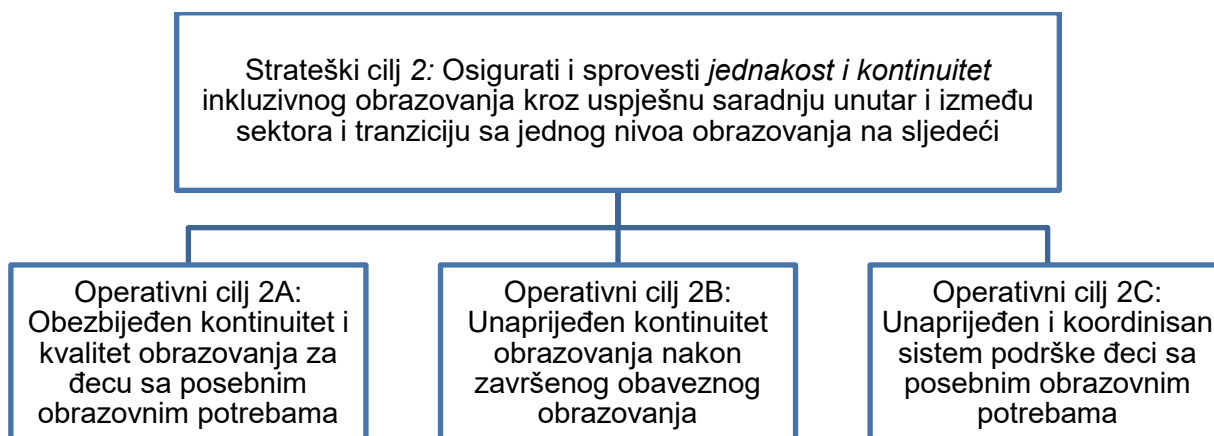
Slika 1: Strateški cilj 1 s pratećim operativnim ciljevima

U okviru **strateškog cilja 1** orijentisani smo bili na jačanje saradnje, s fokusom na rani i razvoj djevojčica i dječaka, dodatnu stručnu podršku, pristupačnost arhitektonsku i informacija, ITK.

U pogledu **operativnog cilja 1A** - Unaprijeđena međusektorska saradnja i inkluzivna kultura i praksa – praćenje postignuća je bilo kako unutar sistema obrazovanja tako i intersektorski. Poseban fokus je stavljen na promociju, razumijevanje inkluzivnog koncepta i njegove preduslove. Izazov je kultura odgovornosti i internalizacija vrijednosti inkluzije među nastavnim kadrom.

Za **operativni cilj 1B** - Unaprijeđen sistem usluga na nivou lokalne zajednice u svim sektorima – urađeno je u oblasti podrške od strane resursnih centara, unutar vrtića i škola, nastavljeno uvezivanje usluga socijalne i dječije i zdravstvene zaštite. Fokus je bio na korišćenje lokalnih resursa za dodatnu stručnu podršku, ali i uspostavljanje intersektorskog modela, informisanje zdravstvenih usluga o inkluzivnom modelu. Takođe, teče proces izrade modela jedinstvenog vještačenja invaliditeta koji uz prednosti nosi izazov koji se tiče toga da li je prijateljski za dijete i orijentisan na njegov najbolji interes. Samim tim, izazovi su zakonski osnov, jednaku dostupnost i kvalitet ukupnih i ljudskih resursa za usluge, na prvom mjestu u sistemu zdravstvene zaštite.

U pogledu **operativnog cilja 1C** - Unaprijeđen pristup obrazovanju i obrazovnim uslugama radilo se na poboljšanju uslova, opremljenosti, jačanju informaciono-tehnoloških kompetencija, korišćenje AT i AAC, dakle pristupačnosti, posebno u pogledu informacija, kao i proizvodnju nastavnih materijala, prigodnih priručnika. U daljem radu fokus treba da bude na snaženju ITK, navika korišćenja kod pedagoga, predmetnih i nastavnika u srednjim školama i u lokalnim uslugama.

Slika 2: Strateški cilj 2 s pratećim operativnim ciljevima

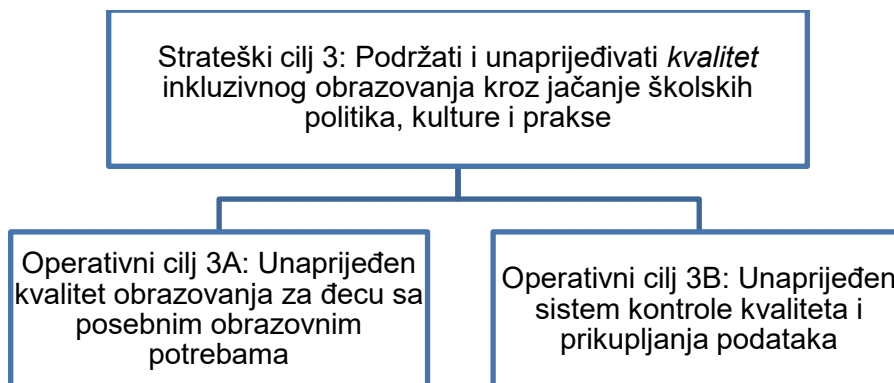
U okviru **strateškog cilja 2** radilo se na praćenju do sada razvijenih mehanizama kontinuirane podrške i odgovora na akademske i razvojne potrebe dece – prelazak između i unutar nivoa obrazovanja, za adolescentne izazove, profesionalnu orijentaciju. Kako je u ranijem periodu

zapaženo da se u sistemu socijalne zaštite manje radi promocija zapošljavanja, tako smo se opredijili da ovo prevaziđemo školskim promotivnim aktivnostima mogućnosti za zapošljavanje učenika sa smetnjama kao dijelu tranzicionih procesa. Značajan je iskorak saradnja sa ETF i PMF u smjeru asistivne podrške na fakultetima. U daljem periodu je važno stalno raditi na programima tranzicije, posebno u vezi sa tim na saradnji zdravstvenog i sistema obrazovanja jer se u sistemu zdravstvene zaštite i dalje bilježi nefunkcionalna saradnja s vrtićima i školama.

U pogledu operativnog cilja 2A – Obezbijeđen kontinuitet i kvalitet obrazovanja za djevojčice i dječake sa posebnim obrazovnim potrebama pažnja je posvećena praćenju učinaka u školama, koncipiranju mjera zasnovano na dokazima, oblicima socijalizacije djevojčica i dječaka i učenika/učenica, nenasilnim, vršnjačkim aktivnostima, s posebnim fokusom na promotivni karakter u cilju snaženja stavova neposrednih praktičara.

U okviru operativnog cilja 2B - Unaprijeđen kontinuitet obrazovanja nakon završenog obaveznog obrazovanja imamo stalni proces sprovođenja tranzicije, ali usporene aktivnosti mentorstva i obuka u srednjim školama što objašnjavamo izostankom projektne podrške ove godine, odnosno kašnjenja akreditovanja programa profesionalnog usavršavanja. Takođe, vrijednost je što su se kao mehanizam uvele školske promotivne aktivnosti mogućnosti učenika sa smetnjama koje su od značaja za zapošljavanje. Posebno treba istaći saradnju sa ETF u dijelu izrade 3D nastavnog materijala za učenike sa smetnjama u razvoju, odnosno izradu platforme od strane PMF. S tim u vez dalje promovisati značaj AAC i AT.

Za operativni cilj 2 C - Unaprijeđen i koordinisan sistem podrške djevojčica i dječaka sa posebnim obrazovnim potrebama nastavljen je i uveden model dodatne stručne podrške u još 8 centara za dnevni boravak, dakle u ovom trenutku u primjeni u 11 opština, u isti je promovisan i zastupan. Učiniti ovaj model dostupnim u svim sredinama i oficijelno ga uvezati intersektorski.

Slika 3: Strateški cilj 3 s pratećim operativnim ciljevima

U okviru strateškog cilja 3 fokus je bio na unapređenju individualizacije, definisanju programa usavršavanja, poboljšanju podrške, samoevaluacije, školske inkluzivne politike, kulture i prakse. Izazov je povezivanje s fakultetom, postavljanje osnova za IK na inicijalnom obrazovanju, upravljanje resursnim ustanovama.

Kroz operativni cilj 3A - Unaprijeđen kvalitet obrazovanja djevojčica i dječaka sa posebnim obrazovnim potrebama stalno je podsticana podrška mobilnih službi, angažovanje resursnih kapaciteta, posebno uloga škola s integrisanim odjeljenjima u lokalnim zajednicama. Zasnovano na dokazima, istraživanju revidiran je IROP. Nadalje je važno isti dosljedno i kvalitetno primijeniti.

U okviru operativnog cilja 3 B - Unaprijeđen sistem kontrole kvaliteta i prikupljanja podataka radilo se na snaženju mehanizma samoevaluacije inkluzivnog statusa škole, te uvođenje inkluzivnih aktivnosti u školske godišnje planove. U MEIS uključen modul osnovni elementi pristupačnosti, urađena aplikacija za defektologe. Dalje je važno odgovorno evidentiranje i planiranje na dokazima.

U realizaciji aktivnosti predviđenih Akcionim planom za 2022. godinu utrošeno je 149.300 €, uglavnom kroz programe s UNICEF-om („Ka podržanom razvoju i inkluzivnim kompetencijama“, „Cboardom za svako dijete“), SE („Kvalitetno obrazovanje za sve“) i saradnju sa civilnim sektorom.

II Informacija o napretku u postizanju operativnih ciljeva

U dosadašnjem toku realizacije Strategije inkluzivnog obrazovanja aktivnosti se realizuju u odnosu na definisane strateške, postavljene ishode, očekivane rezultate, prilikom čega ističemo da se značajan broj aktivnosti međusobno povezuje i usaglašava. Specifičnost realizacije tokom 2022. je jednim dijelom pod uticajem političkih, kadrovskih, upravljačkih promjena, ali i sajber napada koji su otežali komunikaciju s korisnicima, ali s druge strane osnažili terenski rad.

U okviru **strateškog cilja 1, operativnog cilja 1A - Unaprijeđena međusektorska saradnja i inkluzivna kultura i praksa predstavljamo sljedeće.**

- Posebno istaknute vrijednosti u odnosu na indikatore učinka:
 - Razvijeni i sprovode se na sektorskom i međusektorskom nivou mehanizmi razmjene informacija, praćenja i evaluacije.
 - ✓ Stalno – kvartalno
 - Sprovedeno istraživanje kojim se utvrđuje znanje, stavovi i prakse u odnosu na decu sa smetnjama u razvoju i inkluzivno obrazovanje. Pripremljen plan aktivnosti za podizanja svijesti o pravima ĐPOP na kvalitetno obrazovanje. Broj sprovedenih aktivnosti
 - ✓ Sprovedeno Ispitivanje posljedica COVID 19 na ranjive grupe u saradnji MPS i NVO „Staze“: Intervju – donosioci odluka, stručni kadar škola, NVO – 11; Fokus grupa s učenicima sa i bez smetnji u razvoju – 8; Fokus grupa s roditeljima dece sa smetnjama u razvoju – 18; On-line upitnik – nastavnici – 140; Istraživanje javnog mnjenja – 1055. Došlo je do razvojne i akademske stagnacije. Gledano regionalno u fazi zatvaranja najviše su lišene djevojčice i dječaci iz centralnog regiona, podrška najviše izostala za one sa severa, na primorju se najmanje individualizovalo i prilagođavalo. Takođe je uočen nedostatak usluga. Nastava generalno redukovana, za učenike sa smetnjama u razvoju dodatno. Preporuke su da se podstiče rani razvoj, učenje, učešće i podrška (posebno u pogledu porasta onih čije su smetnje iz spektra autizma te nejednak i/ili nedostajući adekvatan odgovor na njih). Insistirati na principu individualizacije: individualni rad stručnih saradnika (tretmani, neposredan rad u odjeljenju). Osigurati kontinuitet pohađanja nastave, nadoknađivanje propuštenog. Obezbijediti specijalizovani radni materijal i koristiti AT. Tu je kontinuirana edukacija za rad s konkretnim smetnjama. IROP osavremeniti da se učine konkretnijim i vidljivijim aktivnosti, metode rada, zaduženja i uloge, primjena AAC, AT, izrada individualizovanih materijala i didaktičkih sredstava, vršnjačke aktivnosti koje podstiču samostalnost. Isto morišteno u daljim planiranjima mjera u oblasti politike i prakse. Rađeno je na stalnoj informisanosti javnost o inkluzivnim vrijednostima, principima, mjerama.
- Ključni izazov - sagledavamo širi i usaglašen zakonski osnov, intersektorsko planiranje, saradnju, razumijevanja inkluzivnog obrazovanja, jačanje pozitivnih stavova. Nije sprovedena eksterna evaluacija usljed spoljnih okolnosti, a misli se na one izazvane sajber napadima koje su stvorile opštepoznatu krizu funkcionisanja sistema i onemogućile ovu realizaciju.
- Trend porasta pozitivnih stavova i saradnje – porast broja usmjerene dece: 2021 = 2789: 2022 = 3035.

Nadovezujući se na prethodno kroz operativni cilj 1B Unaprijeđen sistem usluga na nivou lokalne zajednice u svim sektorima prikazujemo sljedeće.

- Posebno istaknute vrijednosti u odnosu na indikatore učinka:

- Pripremljen jasan plan prelaska sa postojećeg sistema na multidisciplinarni pristup (razvijen i pilotiran) za primjenu na lokalnom nivou.
- Broj radionica za razvoj kapaciteta usklađene sa modelom ljudskih prava. Broj obučeni profesionalaca. Broj zaposlenih koji su obučeni o modelu ljudskih prava. Broj trenera
- ✓ Kroz Program: Ka podržanom razvoju i inkluzivnim kompetencijama koji je podržao UNICEF smo za delegirane pedijatre i patronažne sestre realizovali savjetovanje na temu model i forme rane intervencije iz sljedećih opština: Tivat, Cetinje, Ulcinj, Bijelo Polje, Podgorica, Nikšić, Rožaje, Kotor, Golubovci, Pljevlja, Berane. Realizovana obuka - Rana intervencija - Podsticanje razvoja djevojčica i dječaka sa smetnjama i razvojnim rizikom - 50 stručnjaka iz ustanova predškolskog i osnovnoškolskog obrazovanja. Ponuđen model usluga rane intervencije koji predviđa korišćenje resursa, koordinacione mehanizme, upućen na Savjet za prava djeteta i prema Vladi na dalje odlučivanje.

- Ključni izazov je u odnosu na sljedeće indikatore učinka:

- Unaprijeđene postojeće usluge u sistemu zdravstvene, socijalne i dječije zaštite. Broj novih usluga u sistemu zdravstva, socijalne i dječije zaštite.
- Procjena, razvoj i sprovođenje usluga i programi rane intervencije usklađeni sa ICF-om. Razvijen plan i sistem obaveza i odgovornosti predstavnika zdravstvenog sektora u saradnji sa obrazovno-vaspitnim ustanovama i centarima za socijalni rad. Broj korisnika.
- Postojeći sistem monitoringa i evaluacije mapiran je i procijenjen uz učešće ključnih aktera. Sistem monitoringa i evaluacije je razvijen i pilotiran. Broj obučeni za korišćenje sistema monitoringa i evaluacije. Sistem monitoringa i evaluacije postoji interno i eksterno.
- S tim u vezi ukazujemo da u odnosu na sistem, prije svega zdravstvenih i usluga na nivou lokalne zajednice, rane intervencije i dalje MPS preuzima na sebe značajan dio inicijativa. Izazov predstavlja i dalje prisutan medicinski model, nejednaka dostupnost usluga, nedovoljno afirmativni normativi, time nedovoljno zastupljen stručni kadar u zdravstvenom, sistemu socijalne i dječije zaštite, uz izostajuću podršku za porodicu djevojčica i dječaka sa smetnjama u razvoju prije svega u zajednicama u kojima žive, te sistem evidentiranja i protoka informacija i podataka.

- Trend poboljšanja i povećanja usluga u zajednici zasnovanih na modelu ljudskih prava:

Resursni centri kao podrška inkluzivnom obrazovanju se realizovali sljedeće: RC 1 jun – individualna podrška za 78 djevojčica i dječaka kroz 120 tretmana sedmično, RI – 61 djevojčica i dječak sa 119 tretmana sedmično; RC Podgorica – po 16 vrtića i škola, za 70 djevojčica i dječaka. RC „Kotor“ – 6670 logopedskih tretmana za 320 djevojčica i dječaka, 2070 surdoloških za 57 djevojčica i dječaka, 1154 oligofrenoloških za 50 djevojčica i dječaka, opservirano 240 djevojčica i dječaka, 36 obilazaka za 14 vaspitno-obrazovnih ustanova. U centrima za decu s posebnim potrebama¹, ukupno obuhvaćeno oko 1900 djevojčica i dječaka, sa oko 18500 usluga², u CA tretirano oko 1400 djevojčica i dječaka, kroz 10636 tretmana: psihijatar/ica: 2313, psiholog/ica: 3197, logoped/ica: 3080, oligofrenolog/ica: 1216, somatoped/ica 450, socijalni/na radnik/ca: 380.

U kontekstu 1C – Unaprijeđen pristup obrazovanju i obrazovnim uslugama predstavljamo sljedeće.

¹ Pri domovima zdravlja - Podgorica, Bar, Bijelo Polje, Berane, Nikšić, Herceg Novi za decu sa razvojnim rizikom, smetnjama i teškoćama

² Pedijatar, psiholog, defektolog, logoped, socijalni radnik

- Posebno istaknute vrijednosti u odnosu na indikatore učinka:
- ✓ Izvršena procjena pristupačnosti i opremljenosti obrazovno-vaspitnih ustanova. Broj dodatno pristupačnih i opremljenih obrazovno-vaspitnih ustanova. Sprovedena savjetovanja sa upravama škola u vezi obezbjeđivanja arhitektonske i nastavne pristupačnosti o-v ustanova. Broj obuka za razvoj nastavnih materijala. Broj obučenih za razvoj nastavnih materijala. Broj nastavnih materijala. Broj obučenog nastavnog kadra za korišćenje nastavnog materijala.
- ✓ Pripremljene instrukcije za potrebu ispunjenja "pristupačnost obrazovno-vaspitnih ustanova", lista s gantogramom prioriternih oblasti čije ispunjenje očekujemo. Urađen je model pristupačnog formata. Sprovedeno je savjetovanje za IT koordinate svih škola sa ciljem da on-line sadržaje i radni materijal izrađuju na ovaj način. Urađeni standardi za izradu digitalnih udžbenika i materijala koji uključuju i inkluzivni elemenat. Rađen je didaktički materijal za oko 520 učenika/ca, najčešće za savladavanje gradiva, podrška za opismenjavanje, matematiku, upravljanje emocijama i ponašanjem, Cboard. Savjetovanje za direktore škola na teme: AAC i AT, PECS, TEACCH, Društvene priče, DAISY, Cboard. Uslijedila je obuka za predstavnike 40 škola: oko 150 direktor/ica, IT koordinator, stručna služba, aktiv nastavnika/ca razredne i/ili praktične nastave. Sproveden coaching i praćenje upotrebe: za oko 520 učenika/ca.
- Ključni izazov - Potrebno je stalno raditi na osavremenjivanju opreme, jačanju i uvezivanju inkluzivnih sa IT kompetencijama, promovisanju AAC i AT, pristupačnosti, podrške u zajednici učenicima/cama od strane škola s integrisanim odjeljenjima, da se nastavnici/ce osposobe za kreiranje materijala za upravljanje emocijama i ponašanja učenika/ca.
- Trend povećanja pristupačnosti i opremljenosti obrazovno-vaspitnih ustanova,- ZzŠ – sprovodi Cboard – Aplikacija Cboard se koristi u ukupno 13 predškolskih ustanova, 4 osnovne škole i resursnim centrima. Ukupno je u ovom ciklusu dodijeljeno 81 tablet uređaj, koji se primjenjuje u radu za oko 120 djevojčica i dječaka u Podgorici, Baru, Nikšiću, Herceg Novom, Kotoru, Tivtu, Kolašinu, Cetinju, Bijelom Polju, Budvi, Ulcinju, Rožajama. U ovom trenutku, sa ranijim uređajima (55, ukupno 136), koristi se za oko 200 djevojčica i dječaka.

Gledano u odnosu na strateški cilj 2 cijeneći njegov karakter svi operativni ciljevi, čija je realizacija očekivana u ovom periodu su u punoj funkciji, realizovani ili se sprovode u koninuitetu.

Kroz Operativni cilj 2A – Obezbijeđen kontinuitet i kvalitet obrazovanja za decu sa posebnim obrazovnim potrebama predstavljamo sljedeće.

- Posebno istaknute vrijednosti u odnosu na indikatore učinka:
 - Razvijen plan za pravovremeni upis u osnovnu školu dece sa posebnim obrazovnim potrebama. Povećana stopa pravovremenog upisa u osnovnu školu dece sa posebnim obrazovnim potrebama. Portfolio se primjenjuje u predškolskim ustanovama. Broj sprovedenih radionica u vrtićima za decu i roditelje. Broj održanih sastanaka predstavnika vrtića, škola, roditelja i domova zdravlja.
 - ✓ Održane obuke za upis u JPU (44 polaznika) i sprovedene kampanje u svim vrtićima.
 - Formiranje školskih timova za podršku i praćenje kvaliteta prilagođavanja nastave prilikom prelaska iz razredne u predmetnu nastavu.
 - ✓ Na osnovu podataka o realizovanim aktivnostima, broju djevojčica i dječaka koji će upisati I razred osnovne škole planirane aktivnosti za školsku 2022/23 i date preporuke školama.
 - Osmišljeni modeli i tehnike podrške nastavnicima za različite razvojne faze, uključujući mentorsku podršku, učenje na nivou škole, itd.
 - ✓ Urađena analiza za koji broj učenika/ca se primjenjuje program podrške za adolescenciju.
 - Ključni izazov je u odnosu na indikator rezultata: Razvijen sistem podrške i formirani lokalni timovi stručnjaka iz oblasti zdravstva za sistem obrazovanja. Kao i dalje postojeći izazov je

da zdravstvena zaštita podrži pravovremeno pohađanje škole. Konkretno, aktivnost nije realizovana u očekivanom "Usaglašavanje planova podrške od strane zdravstvenih ustanova sa programima prelaska iz vrtića u osnovnu školu", što govori da izostaje razumijevanje zdravstvenog sistema te je potrebno da se stalno govori o ranom razvoju.

- Trend povećanja stope pohađanja i podrške na svim nivoima obrazovanja i vaspitanja dominantno se radilo na jačanju stavova, promociji, podršci. - U školama se u kontinuitetu sprovode radionice i aktivnosti Nediskriminacije. Promotivno realizovano: Dan inkluzije 14. Oktobar – sajam inkluzivnih praksi sa preko 50 ustanova; Sa SE realizovana aktivnosti promocije inkluzivnog obrazovanja „Blokiraj mržnju, širi inkluziju“ u školama: Božidar Vuković Podgoričanin, Savo Pejanović, Mileva Lajović Lalatović, Milija Nikčević. Sprovedene tzv. digitalne učionice: u JU OŠ „Božidar Vuković Podgoričanin“, JU Gimnazija „Petar I Petrović Njegoš“, Gimnaziji na Cetinju, JU OŠ „Milorad Musa Burzan“ – ukupno oko 370 učesnika/ca. Obilježen Dan osoba: s Daunovim sindromom, sa smetnjama spektra autizma, Dan OSI.

U okviru operativnog cilja 2B - Unaprijeđen kontinuitet obrazovanja nakon završenog obaveznog obrazovanje predstavljamo sljedeće.

- Posebno istaknute vrijednosti u odnosu na indikatore učinka:
 - Broj promotivnih aktivnosti. Procjena kvaliteta i efikasnosti ITP 1 i ITP2.
 - ✓ Rađena analiza – škole dostavile podatke u odnosu na ključne preduzete korake iz ITP – 1 da bi se na osnovu toga planirale aktivnosti. Škole upućuju ITP, radi se analiza (ITP 1 - 51, ITP 2 - 10), dopuna, šalju komentari, vrši evidentiranje, Prikupljeni i obrađeni podaci, date preporuke za školsku 2022/23 godinu.
 - ✓ Realizovane dvije obuka za individualizaciju ukupno oko 50 nastavnika/ca srednjih škola. Organizovana radionica za 19 predstavnika licenciranih organizatora obrazovanja odraslih i socijalnih partnera, s ciljem pružanja integralne usluge karijernog savjetovanja i karijernog medijatora/ke.
 - Broj usluga fakulteta. Broj usluga resursnih centara:
 - ✓ U pogledu saradnje sa fakultetima potpisani memorandumima o saradnji sa ETF i PMF od strane ZzŠ. Urađena analiza potreba škola, koncipiran okvir za didaktiku, definisan model za odgovor na prepoznate potrebe dece i nastavnog procesa. Izrađen koncept didaktičkih sredstava prema razvojnim i akademskim oblastima. Održana radionica sa studentima ETF na temu potreba za prilagođavanjem učenja dece s posebnim obrazovnim potrebama. Prezentovane ideje studenata, izrađen naučni rad na ovu temu, izabrana i nagrađena 3 najbolja. Urađeno 10 setova 3D didaktike, promocija i distribucija didaktike za 10 škola. Didaktika se odnosi na podršku realizaciji nastavnog procesa prije svega matematičkim vještinama, opismenjavanju. Sa PMF urađena platforma i aplikacija za decu sa smetnjama kroz koncept digitalizovanih društvenih priča. Odnose se na upravljanje emocijama, ponašanjem, školskim pravilima, situacijama.
- Ključni izazov je u odnosu na indikatore učinka: Kreiran plan za promociju zapošljavanja. Broj promotivnih aktivnosti. Broj licenciranih usluga medijatora, dece koja su korisnici usluga medijatora. Potrebno je nastaviti podršku u srednjim školama, raditi na razvoju pozitivnih stavova, a posebno održati aktivnosti saradnje s fakultetima. Uvezati školske sa aktivnostima sektora zapošljavanja OSI, jer je u ovom period MPS preuzelo aktivnost promocije prava OSI na zapošljavanje koji je u sektoru socijalne zaštite izostao. Takođe pronađeno je da je u ovom sektoru potrebno jačati psiho-socijalnu podršku roditeljima, podsticati nove usluge.

- Trend povećanja profesionalnih kompetencija dece s posebnim obrazovnim potrebama i njihovog zapošljavanja, isti se postiže obukama, savjetovanjem, širenjem djelovanja ITP - Usvojeno je 46 standarda zanimanja, 33 standarda kvalifikacija i 10 (8 novih + 2 revidirana) inkluzivna obrazovna programa (III i IV1 nivo se nadovezuju) iz oblasti mašinstva, metalurgije, grafičke tehnologije i ugostiteljstva. OP iz oblasti saobraćaja, zdravstva i poljoprivrede u izradi.

Za specifični cilj 2 C - Unaprijeđen i koordinisan sistem podrške deci sa posebnim obrazovnim potrebama predstavljamo sljedeće.

- Posebno istaknute vrijednosti u odnosu na indikatore učinka

- Plan međusektorske saradnje dnevnih centara, škola, resursnih centara i drugih servisa dostupnih u zajednici. Razvijen plan saradnje. Broj radionica za primjenu plana saradnje. Broj obučenih. Broj korisnika novog koncepta saradnje.
- ✓ Uz podršku Kancelarije UNICEF-a u Crnoj Gori prošle godine smo pilotirali model dodatne stručne podrške kroz saradnju centara za dnevni boravak i vrtića i škola u opštinama Pljevlja, Kotor, te Gradskoj opštini Golubovci. Nasatavili ove godine u 8 opština. Aktivnost inicirana od strane MPS. Obuka za centre za dnevni boravak na temu „Rana intervencija, intenzivna interakcija, asistivna tehnologija“. Obavljeni sastanci s predstavnicima CDB, osmišljen uzvratni mehanizam, stalno promovisano, zastupano ovakvo organizovanje podrške i predloženo prema Vladi i Savjetu za prava djeteta kao resurs I model koji se može proširiti I postaviti kao ugledni. U novom IROP ova podrška predviđena.
- Ključni izazov - standardi i normativi, Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti, Zakon o zdravstvenoj zaštiti koji treba da omoguće dostupnost usluge, resursa, neusaglašenost I nedovoljno korišćenje ukupnih, posebno ljudskih (stručnih) resursa i koordinacija aktivnosti.
- Trend nastavljena je primjena dodatne stručne podrške I isti model ponuđen kao ugledni za interesektorsku ranu intervenciju - Ove godine smo nastavili program dodatne stručne podrške i sa 3 proširili u 8 novih opština, i dnevnih centara: Ulcinj, Tivat, Bijelo Polje, Rožaje, Cetinje, Berane, Podgorica. Dijete se preuzima iz JPU, OŠ i dovodi u CDB na tretmane, dodatni stručni rad i podršku 218 djevojčica i dječaka iz 11 JPU i 18 JU OŠ.

Da bi iskazali rezultate u okviru strateškog cilja 3 ukazujemo da je on uvezan i isprepletan sa prethodnim aktivnostima, čini istovremeno njihov sastavni, ali i potporni sistem. Radi postizanja strateškog cilja 3 i unapređenja kvaliteta inkluzivnog obrazovanja prije svega je fokus bio na individualizaciji, podršci, kompetencijama. Izazov je i dalje inicijalno obrazovanje.

Tako se kroz operativni cilj 3A - Unaprijeđen kvalitet obrazovanja za decu sa posebnim obrazovnim potrebama predstavlja sljedeće.

- Posebno istaknute vrijednosti u odnosu na indikatore učinka:

- Sprovedena analiza procjene efikasnosti IROP-a u skladu sa modelom ljudskih prava. Unaprijeđen IROP na osnovu ishoda analize. Broj obuka za primjenu unaprijeđenog IROP-a. Broj osoblja obučenog za primjenu revidiranog IROP-a.
- ✓ Na temelju sprovedenog istraživanja unaprijeđen IROP: predškolsko, osnovnoškolsko, srednje opšte i stručno obrazovanje, za rad po posebnom programu i usvojen od strane NS. Sprovedena savjetovanja za primjenu revidiranog IROP za sve o-v ustanove.
- Kreiran plan sa definisanim ulogama i odgovornostima. Broj obuka. Broj obučenih nastavnika/ca, stručnih saradnika/ca, članova uprave resursnih centara i podružnica. Broj saradnika/ca iz resursnih centara i podružnica koji učestvuju u obilascima i pružanju usluga. Broj obuka sprovedenih od strane saradnika iz resursnih centara i podružnica..
- ✓ RC obilaze škole kojima je potrebna podrška: RC 1 jun – individualna podrška za 78 djevojčica i dječaka, kroz 120 tretmana sedmično, RI – 61 djevojčica i dječaka, sa 119 tretmana sedmično; RC Podgorica – po 16 vrtića i škola, za ukupno 70 djevojčica i dječaka, uključujući i one koji su u programu RI, a ne pohađaju vrtiće. RC „Kotor“ – u logopedskim

tretmanima - 6670 bilo 320 djevojčica i dječaka, surdološki obrađeno 57 djevojčica i dječaka, kroz 2070 tretmana, oligofrenoških tretmana 1154 za 50 djevojčica i dječaka, a opservirano 240 djevojčica i dječaka, te 36 obilazaka za 14 vaspitno-obrazovnih ustanova.

→ Broj dece koja dobijaju podršku MT.

✓ Realizovano 1399 polusatnih aktivnosti mobilne službe.

- Ključni izazov i sugestije su da se podrži individualizacija, saradnja, optimalna podrška za djevojčice i dječake. Takođe na se na fakultetima uključe savremeni pristupi. Naime, U oblasti inicijalnog obrazovanja kroz master program koji je dvogodišnji tokom unapređenja dodati i bioetičke principi. Inicijalno obrazovanje nije revidirano od 2017 i predstavlja i dalje izazov za rad, dalji profesionalni razvoj, posebno jer ne prati savremene pristupe.
- Trend poboljšanja kompetencija kadra i unapređenje inkluzivne prakse postiglo bolje praćenje - Razvijen model za uključivanje inkluzivnih mjera i aktivnosti u godišnje školske planove na osnovu primjene Indeksa za inkluzivnost. Savjetovanje na ovu temu i priprema škola je sprovedeno 17.06.2022. za sve osnovne i srednje škole. Škole s integrisanim odjeljenima dobile instrukcije da rad fokusiraju na promociju, obuke za zajednicu, podršku u školi i zajednici, izrada didaktičkih sredstava za nastavu i rad kod kuće, promotivne aktivnosti.

U okviru operativnog cilja 3B - Unaprijeđen sistem kontrole kvaliteta i prikupljanja podataka predstavljamo sljedeće.

Posebno istaknute vrijednosti u odnosu na indikatore učinka:

→ Razvijene smjernice za planiranje i unapređenje rada škole. Broj obuka za primjenu smjernica. Broj obučanih prema revidiranom procesu planiranja unapređenja rada škole. Broj škola koje primjenjuju inovirani model planiranja, vođenja i unapređenja rada škole.

✓ Metodologija eksternog utvrđivanja kvaliteta rada se provjerava u praksi. Urađen model samoprocjene na osnovu adaptiranog Indeksa za inkluziju na osnovu kojeg trebaju aktivnosti uključiti u godišnji plan. Sve škole obuhvaćene savjetovanjem. Univerzalni dizajn predviđen kao dio modela pristupačnog formata uz prateće savjetovanje.

→ Unaprijeđen softver za evidentiranje dece sa posebnim obrazovnim potrebama.

✓ U MEIS uključen modul osnovni elementi pristupačnosti, te aplikacija za evidenciju rada za defektologe, logopede.

- Ključni izazov – Da se planira na evidenciji, dakle dokazima i nalazima evaluacije.
- Trend unapređenja praćenja, planiranja, kreiranja i sprovođenja inkluzivne politike, prakse i kulture zasnovano na podacima i dokazima zahvaljujući kompletiranoj MEIS aplikaciji postignut.

Budžet je uglavnom usmjeren na jačanje kapaciteta, kompetencija, podrške, uslova, stavova. Realizacija je podržavana kroz donacije, fokus na održivosti. Ukupno je potrošeno 149.300 eura.

U pogledu dostupnosti i pravičnosti planirano je ukupno 5.234.000 eura (dominantno za opremu i prevazilaženje arhitektonskih barijera), a u 2022. je potrošeno 33.300 eura.

U odnosu na jednakost i kontinuitet aktivnosti su uglavnom programski ili projektno podržane. Planirano je ukupno 263.000 eura, a tokom 2022. potrošeno 95.500 eura.

U odnosu na kvalitet inkluzivnog obrazovanja tokom 2022. godine je utrošeno 20.800 eura, dominantno kroz donacije, a predviđeno ukupno 124.500 eura.

III Tabela prikaz statusa realizacije aktivnosti

Aktivnost koja utiče na realizaciju Operativnog cilja	Indikator rezultata i postignute vrijednosti na kraju izvještajnog perioda	Institucije odgovorne za sprovođenje aktivnosti	Datum početka	Planirani datum završetka	Novi rok za realizaciju (uz odgovarajuće obrazloženje)	Status realizacije	Sredstva planirana	Sredstva realizovana	Izvor finansiranja	Preporuke za naredni period sprovođenja
Strateški cilj 1: Obezbijediti i primijeniti dostupnost i pravičnost obrazovanja za svu decu zajedno sa vršnjacima kroz neophodnu međusektorsku podršku										
Operativni cilj 1A - Unaprijeđena međusektorska saradnja i inkluzivna kultura i praksa										
Indikator učinka: Trend porasta pozitivnih stavova i saradnje.										
Uspostaviti tim za praćenje Strategije i razvoja inkluzivnog obrazovanja, sa jasnim sektorskim ulogama i nadležnostima.	Imenovani predstavnici u međusektorskom timu -ima definisan mandat i plan rada, opis uloga i odgovornosti sektora. Sastanci kvartalno	MP	2020 -	2025.	Kontinuirano	Izrađeno novo Rješenje i formirana nova Radna grupa. Radna grupa formirana sa novim članovima, održana 4 sastanka	Planirano 6.000 eura,	utrošak 0	članovi tima obavljaju u okviru redovnih poslova.	Nastaviti sa jačanjem saradnje, zajedničkog planiranja i aktivnosti.
Uspostavljanje sistema, mehanizama, procesa međusektorske saradnje radi praćenja implementacije mjera i zadataka Strategije.	Razvijeni i sprovode se na sektorskom i međusektorskom nivou mehanizmi razmjene informacija, praćenja i evaluacije. Sprovedena eksterna evaluacija implementacije Strategije do kraja 2022. Sprovedena analiza/evaluacija rezultata implementacije Strategije do kraja 2024.	MP, donatori	2020 -	2025.	Kontinuirano	U saradnji s MZ rađeno na modelu podrške za ranu intervenciju - Model usluga rane intervencije pripremljen za Savjet za prava deteta i prema Vladi S UNICEF otpočele pripreme za pilotiranje modela rane lokalne podrške	Planirano 25.000 eura	utrošak 0	aktivnosti redovni poslovi	Nastaviti jačanje saradnje, zajedničko planiranje i aktivnost, pilotiranje i daljom primjenom modela
Organizacija radionica u cilju izgradnje	Sprovedena analiza potreba za jačanje kapaciteta predstavnika svih sektora.	MP	2020 -	2025.	Kontinuirano	S ciljem snaženja inkluzivne kulture odgovornosti realizovana tematska	Planirano 3000	ranije već realizovan	sada sprovede	Nastaviti sa stalnim podizanjem

kapaciteta i razvijanje pozitivnih stavova za ključne državne funkcionere i donosiocje politika iz sektora zdravstva, obrazovanja, socijalne i dječije zaštite u vezi podizanja nivoa svijesti u odnosu na njihovu ulogu u zaštiti ljudskih i dječijih prava.	Kreiran program obuka u skladu sa rezultatima analize potreba. Broj sprovedenih obuka. Broj obučeni iz svakog ključnog sektora					savjetovanja sa svim direktorima osnovnih škola – regionalno: 13., 14., 17., 19., 10.2022. Bilo je ukupno oko 150 polaznika		a aktivnost,	na bez troškova	kulture odgovornosti
Sprovesti istraživanje o znanju, stavovima i praksama u odnosu na decu sa smetnjama u razvoju i na bazi rezultata sprovesti aktivnosti, radionice i kampanje.	Sprovedeno istraživanje kojim se utvrđuje znanje, stavovi i prakse u odnosu na decu sa smetnjama u razvoju i inkluzivno obrazovanje. Pripremljen plan aktivnosti za podizanja svijesti o pravima ĐPOP na kvalitetno obrazovanje. Broj sprovedenih aktivnosti. Registrovane promjene u znanju, stavovima i praksama u odnosu na decu sa smetnjama u razvoju i inkluzivno obrazovanje.	MP, MRSS - ZZSD Z/ MZ	2020	2025.	Kontinuirano	Sprovedeno Ispitivanje posljedica COVID 19 na ranjive grupe od strane NVO Staze Konferencija „Kvalitetno obrazovanje za sve“ - SE Istraživanje javnog mnenja – 1055: uticaj COVID 19 na ranjive grupe Indeks za inkluziju sproveden u školama s i koncipirani godišnji planovi s inkluzivnim mjerama	Planirano 30.000 eura,	utrošeno: 5000 u projektu NVO Staze Utrošeno za Indeks za inkluziju – 1,500 UNICEF	utrošeno: 5000 u projektu NVO Staze Utrošeno za Indeks za inkluziju – 1,500 UNICEF	Ubuduće stalno pratiti i procjenjivati inkluzivni ambijent i održati kontinuitet aktivnosti koje se planiraju na dokazima i potrebama.
Operativni cilj 1B - Unaprijeđen sistem usluga na nivou lokalne zajednice u svim sektorima										
Indikator učinka: Trend poboljšanja i povećanja usluga u zajednici zasnovanih na modelu ljudskih prava										
Razviti multidisciplinarni pristup za unapređenje sistema podrške za ranu identifikaciju i intervenciju, razvoj djeteta, zaštitu dece	Pripremljen jasan plan prelaska sa postojećeg sistema na multidisciplinarni pristup (razvijen i pilotiran) za primjenu na lokalnom nivou. Broj obučeni predstavnika iz sektora obrazovanja,	MP, MZ	2020 -	2025.	Stalno	Za delegirane ljekare specijaliste pedijatre i patronažne sestre realizovali edukativno savjetovanje na temu model i forme rane intervencije (Tivat, Cetinje, Ulcinj, Bijelo Polje, Podgorica, Nikšić, Rožaje, Kotor, Golubovci,	Planirano 6.000 eura,	utrošeno 700,	kroz donaciju UNICEF	Nastavi saradnički pristup u smjeru modela ljudskih prava

sa smetnjama u razvoju.	zdravlja, socijalne i dječije zaštite.					Pljevlja, Berane) – preko 20 učesnica I dalje teče UNDP program “Reforma sistema vještačenja invaliditeta” i modernizovanje pristupa. Obuka - Rana intervencija- Podsticanje razvoja dece sa smetnjama i razvojnim rizikom - 50 stručnjaka iz ustanova predškolskog i osnovnoškolskog obrazovanja S UNICEF sprovedena Analiza rane intervencije za rani razvoj deteta Međunarodna Konferencija „Optimalan razvoj u ranom djetinjstvu za svako dijete“ – oko 300 učesnika/ca				
Sprovođenje radionica za primjenu plana podrške u svim sektorima.	Broj radionica za razvoj kapaciteta usklađene sa modelom ljudskih prava. Broj obučениh profesionalaca.	MZ	2020	2025.	Stalno	Otpočele pripreme za pilotiranje modela rane intervencije: definisan krug potencijalnih opština			UNICEF	Pilotirati, primijeniti
Određivanje stručnih radnika za dijete i porodicu u centrima za socijalni rad i razvoj kompetencija kadra za rad sa ovom populacijom.	Broj zaposlenih koji su obučeni o modelu ljudskih prava. Broj trenera koji su obučeni za rad po modelu ljudskih prava. Stručni radnici pokazuju unaprijeđene kompetencije za rad po modelu ljudskih prava.	MRSS - ZSDZ	2020 -	2025.	Stalno	Obuka Primjena konkretnih postupaka u radu sa osobama sa invaliditetom za radnike centara za socijalnu rad i za radnike Komanskog mosta – oko 20 učesnika/ca Sprovedeni obilasci i savjetodavni sastanci s CDB (8) Obuka za CDB na temu „Rana intervencija, intenzivna interakcija, asistivna tehnologija“ – oko 40 učesnika/ca	Planirano 3.000 eura,	utrošeno 1,600 eura	s UNICEF	Proširiti usluge na loklanom nivou kroz licenciranje i Raditi na intersektorskim modelima

						Savjetovanje za predstavnike komisija za usmjeravanje, centre za socijalni rad iz opština koje su uključene u program dodatne stručne podrške (8).				
Na osnovu analize usluga u domenu zdravlja, obrazovanja i socijalne i dječije zaštite napraviti dodatnu analizu potreba za novim uslugama i u skladu s tim razvijati, licencirati, standardizovati nove.	Izvršena procjena potreba i razvijen plan za unapređenje postojećih i razvoj i sprovođenje novih usluga. Unaprijeđene postojeće usluge u sistemu zdravstvene, socijalne i dječije zaštite. Broj novih usluga u sistemu zdravstva, socijalne i dječije zaštite.	MZ, MRSS - ZSDZ	2020 -	2025.	Stalno	Sprovedena Analiza usluga rane intervencije U izradi Strategija ranog razvoja Formirana Radna grupa za izmjene Zakona o socijalnoj i dječijoj zaštiti što je uslov za uvođenje novih inovativnih usluga Istraživanje i potrebi za razvojem i standardizacijom novih usluga socijalne i dječije zaštite	Planirano 50.000 eura	Dio je kroz redovne aktivnosti	UNICEF realizuje	Pilotirati model Koordinirati i primijeniti
Izgradnja kapaciteta donosioca odluka u sektoru zdravstva za razvoj i primjenu alata zasnovanog na modelu ljudskih prava, osmišljavanje i sprovođenje usluga, mjera programa rane intervencije.	Broj obučanih donosilaca odluka. Procjena, razvoj i sprovođenje usluga i programi rane intervencije usklađeni sa ICF-om. Razvijen plan i sistem obaveza i odgovornosti predstavnika zdravstvenog sektora u saradnji sa obrazovno-vaspitnim ustanovama i centarima za socijalni rad. Broj korisnika.	MZ	2020 -	2025.	Stalno	U toku izrada metodologije i Zakona o jeidnstvenom vještačenju stanja invaliditeta	Planirano 15.000 eura		. UNDP Sredstva su kod MFSS i UNDP	Usaglašena primjena, postupna
Razvoj i primjena plana podrške za decu i porodicu kao mehanizam	Postojeći sistem monitoringa i evaluacije mapiran je i procijenjen uz učešće ključnih aktera.	MZ	2020 -	2025.	Stalno	Realizovana po jedna obuka patronažnih i pedijatrijskih sestara u 3 regiona – oko 45 učesnica	Planirano 15.000 eura.	Redovna sredstva	Plan da se ubuduće obezbijede sredstva	Dovršiti proces, proširiti opseg i

saradnje zdravstvenih usluga sa predškolskim ustanovama, osnovnim školama, resursnim i centrima za socijalni rad.	Sistem monitoringa i evaluacije je razvijen i pilotiran. Broj obučenih za korišćenje sistema monitoringa i evaluacije. Sistem monitoringa i evaluacije postoji na internom i eksternom nivou.					Pružaju se tretmani u centrima za decu s posebnim potrebama i CA - U centrima za decu s posebnim potrebama ³ , ukupno obuhvaćeno oko 1900 djevojčica i dječaka, sa oko 18500 usluga ⁴ , u CA tretirano oko 1400 djevojčica i dječaka, kroz 10636 tretmana: psihatar/ica: 2313, psiholog/ica: 3197, logoped/ica: 3080, oligofrenolog/ica: 1216, somatoped/ica: 450, socijalni/na radnik/ca: 380.			od MZ i donatora.	unaprijediti evidenciju
Uspostaviti sistem praćenja i evaluacije za ranu identifikaciju i intervenciju tako da postoje interne i eksterne mjere obezbjeđivanja kvaliteta u skladu sa modelom ljudskih prava.	Postojeći sistem monitoringa i evaluacije mapiran je i procijenjen uz učešće ključnih aktera. Sistem monitoringa i evaluacije je razvijen i pilotiran. Broj obučenih za korišćenje sistema monitoringa i evaluacije. Sistem monitoringa i evaluacije postoji na internom i eksternom nivou.					Ponuđen model saradnje CZA, RC, CDB u smjeru rane intervencije i korišćenja dostupnih resursa	Planirano 15.000 eura.	Redovna aktivnost		Osigurati koordinaciju i efiksanost
Unaprijediti model podrške u sistemu vaspitanja i obrazovanja	Postojeći sistem monitoringa i evaluacije mapiran je i procijenjen uz učešće ključnih aktera. Sistem monitoringa i evaluacije je razvijen i pilotiran. Broj obučenih za korišćenje sistema monitoringa i evaluacije.	MP, donatori	2020 -	2025.	Stalno	Tretmani u RC: RC 1 jun – individualna podrška za 78 djevojčica i dječaka, kroz 120 tretmana sedmično, RI – 61 djevojčica i dječak, sa 119 tretmana sedmično; RC Podgorica – po 16 vrtića i škola, za 70 djevojčica i dječak. RC „Kotor“ – 6670	Planirano ukupno 25.000 eura	13.000 eura donacija Special Olympics Redovna sredstva.	Održati programsku i samostalnu inicijativu	Ubuduće pratiti i podržati primjenu u školama, stalnu procjenu potreba, proces

³ Pri domovima zdravlja - Podgorica, Bar, Bijelo Polje, Berane, Nikšić, Herceg Novi za decu sa razvojnim rizikom, smetnjama i teškoćama

⁴ Pedijatar, psiholog, defektolog, logoped, socijalni radnik

	Sistem monitoringa i evaluacije postoji na internom i eksternom nivou.					logopedskih tretmana za 320 djevojčica i dječaka, 2070 surdoloških za 57 djevojčica i dječaka, 1154 oligofrenoških za 50 djevojčica i dječaka, opservirano 240 djevojčica i dječaka, 36 obilazaka za 14 v-o ustanova.		300 eura kroz projekat s UNICEF-om. Redovna aktivnost		usmjeravanja usaglasati u interesu deteta
						Program „Mladi sportisti“ održava se u 16 opština, 16 JPU, 29 vaspitnih jedinica, za 281 djevojčicu i dječaka, sa i bez smetnji u razvoju.				
						Savjetodavni obilasci: JPU – 7, JU OŠ – 15; JU SŠ - 3				
						Komisije u 11 opština osnažene za prepoznavanje dodatne stručne podrške				
						U toku proces reforme sistema vještačenja invaliditeta				
1	C	-	Unaprijeđen	pristup	obrazovanju	i	obrazovnim	uslugama	Indikator učinka: Trend povećanja pristupačnosti i opremljenosti obrazovno-vaspitnih ustanova	
Izvršiti procjenu i poboljšanje pristupačnosti obrazovno-vaspitnih ustanova i potreba za specijalizovanom opremom i nastavnim sredstvima.	Izvršena procjena pristupačnosti i opremljenosti obrazovno-vaspitnih ustanova. Broj dodatno pristupačnih i opremljenih obrazovno-vaspitnih ustanova. Sprovedena savjetovanja sa upravama škola u vezi obezbjeđivanja arhitektonske i nastavne pristupačnosti obrazovno-vaspitnih ustanova.	MP, donatori	2020 -	2025.	Stalno	Sprovedeno savjetovanje za direktore škola: AAC i AT, PECS, TEACCH, Društvene priče, DAISY, Cboard – 40 učesnika Obuka za AAC i AT predstavnike 40 škola: direktor, IT koordinator, stručna služba, aktiv nastavnika/ca razredne nastave i/ili praktične nastave- oko 150 učesnika/ca. Aplikacija Cboard se koristi u ukupno 13 JPU, 4 OŠ, i u RC - u ovom trenutku, sa	Ukupno predviđeno 5.000.000	Utrošeno 3.000 eura donacija UNICEF. Cboard – 7.500 od UNICEF	Održati program sku aktivnost	U narednom periodu potrebno održavati kontinuitet i kvalitet uslova i rada, širiti primjenu AT, raditi na pristupačnosti

						<p>ranijim uređajima (oko 55, a ukupno 136), koristi za oko 200 djevojčica i dječaka.</p> <p>1 online obuka za nastavnici kadar predškolskih ustanova i osnovnih škola</p> <p>Cboard - 4 obuke za nastavnike/ce - 80</p> <p>6 obuke za roditelje -60</p> <p>Sproveden Cboard post-test</p> <p>Sproveden Cboard monitoring</p> <p>Sproveden coaching škola opremljenih za izradu didaktike – koristi se za oko 520 učenika</p> <p>Savjet Evrope donirao IT opremu za 40 škola – monitori, dekstop računari, IP telefonski sistem</p> <p>U toku prilagođavanje 8 škola</p> <p>Pripremljene instrukcije za potrebu ispunjenja "pristupačnost", lista s gantogramom prioriternih oblasti</p> <p>Urađen je model pristupačnog formata</p> <p>Sprovedeno je savjetovanje za IT koordinate svih škola (17.06.2022.) da online sadržaje i radni materijal izrađuju na ovaj način.</p>				
Izrada potrebne literature i nastavnog materijala prema	Broj obuka za razvoj nastavnih materijala. Broj obučeni za razvoj nastavnih materijala. Broj nastavnih materijala.	MP, ZUNS	2020 -	2025.	Stalno	Postavljaju se redovno tekstovi, primjeri dobre prakse na Školski portal – stranica za inkluzivno obrazovanje	Za ukupni period planirano	Kroz donaciju UNICEF utrošeno 3000 eura	Održati program ski	Ubuduće održati primjenu naučenih

procjeni potreba nastavnog procesa.	Broj obučenog nastavnog kadra za korišćenje nastavnog materijala.					Urađeni i postavljeni na portal tekstovi za Indeks inkluzivnosti Urađeni standardi za izradu digitalnih udžbenika i materijala, a koji uključuju i inkluzivni elemenat Urađen Priručnik za inkluzivnu digitalizaciju Sproveden coaching škola za izradu didaktike U školama koje su dobile opremu – materijal rađen za oko 500 učenika/ca Realizovano savjetovanje i obilasci škola s integrisanim odjeljenjima za inkluzivan rad u školi i lokalnoj zajednici	35.000 eura.			vještina, podržati dalje projekte. Proširiti korišćenje aplikacije. Pojačati podršku u zajednici
Strateški cilj 2: Osigurati i sprovesti jednakost i kontinuitet inkluzivnog obrazovanja kroz uspješnu saradnju unutar i između sektora										
Operativni cilj 2 A - Obezbijeđen kontinuitet i kvalitet obrazovanja za decu s posebnim obrazovnim potrebama Indikator učinka: Trend povećanja stope pohađanja i podrške na svim nivoima obrazovanja i vaspitanja										
Kontinuirane aktivnosti u vezi s programom prelaska iz vrtića u osnovnu školu	Razvijen plan za pravovremeni upis u osnovnu školu dece sa posebnim obrazovnim potrebama. Povećana stopa pravovremenog upisa u osnovnu školu dece sa posebnim obrazovnim potrebama. Broj obučenih za primjenu portfolija. Portfolio se primjenjuje u predškolskim ustanovama. Broj formiranih zajedničkih timova predškolske i školske ustanove za pravovremeni upis. Broj sprovedenih	MP, MZ, v- o u	2020 -	2025.	Stalno	Održane obuke za upis u predškolske ustanove (44 polaznika) Sprovedene kampanje u svim vrtićima Upućeno školama da dostave podatke o realizovanim aktivnostima, broju djevojčica i dječaka koji će upisati I razred osnovne škole. Podaci obrađeni i na osnovu njih planirane aktivnosti za školsku 2022/23 Evropska nedjelja košarke od 26.11-03.12.2022. – 100 učesnika/ca	Za cio period planirano 15.000,	SO – 15000 eura.	Redovna aktivnost	Osigurati stalnost aktivnosti, razmjenu i saradnju.

	radionica u vrtićima za djecu i roditelje. Broj održanih sastanaka predstavnika vrtića, škola, roditelja i domova zdravlja.					Mladi sportisti za preko 250 djevojčica i dječaka, sa i bez IS Prezentacija programa „Mladi sportisti“– 100 učesnika Dvije dvodnevne obuke za Mlade lidere i mentore (pedagoge, profesore, psihologe) srednjih škola – 65 učesnika/ca. Evropska nedelja fudbala. – 100 učesnika/ca Nacionalne Igre Specijalne Olimpijade – preko 200 učesnika/ca Realizovana 2 nacionalna Foruma za roditelje dece učesnika tranzicionog programa 6 lokalnih foruma za roditelje – preko 80 učesnika/ca				
Usaglašavanje planova podrške od strane zdravstvenih ustanova sa programima prelaska iz vrtića u osnovnu školu.	Razvijen sistem podrške i formirani lokalni timovi stručnjaka iz oblasti zdravstva za sistem obrazovanja. Broj obuhvaćene i osnažene dece i porodica na bazi planova podrške.	MZ	2020 -	2025.	Stalno	Urađeno savjetovanje za pedijatre i patronažne sestre	Predviđeno ukupno 10.000.	250 eura	UNICEF	Potrebno da se pokrene i uspostavi očekivani model saradnje.
Sprovođenje mjera u osnovnim školama koje treba da olakšaju prelaz i privikavanje djeteta iz razredne na predmetnu nastavu.	Broja savjetovanja i obuka za nastavnike/ce i stručne službe uz učešće roditelja. Broj nastavnika/ca i stručnih saradnika koji su obučeni uz učešće roditelja. Formiranje školskih timova za podršku i praćenje kvaliteta prilagođavanja nastave pri	MP, ZZŠ	2020 -	2025.	Stalno	Prikupljeni i obrađeni podaci, date preporuke školama za školsku 2022/23 godinu	Predviđeno za cio period 5.000 eura.	Redovna aktivnost		Obezbijediti dalji kvalitet primjene

	prelasku iz razredne u predmetnu nastavu.									
Kreiranje i primjena modela stručne podrške u vezi s karakteristikama i potrebama svake ključne razvojne faze djece	Osmišljeni modeli i tehnike podrške nastavnicima za različite razvojne faze, uključujući mentorsku podršku, učenje na nivou škole, itd. Broj obuka za nastavnike/ce i roditelje. Broj obučanih i uključenih nastavnika/ca i roditelja.	MP, ZZŠ, RC, stručne službe škola	2020 -	2025.	Stalno	Urađena analiza za koji broj učenika, učenica se primjenjuje program podrške za adolescenciju	Redovna aktivnost			Obezbijediti primjenu u svim školama.
Sprovođenje aktivnosti nediskriminacije i prevencije nasilja i zaštite djece na nivou škole.	Osmišljeni modeli i tehnike podrške nastavnicima za različite razvojne faze, uključujući mentorsku podršku, učenje na nivou škole, itd. Broj obuka za nastavnike/ce i roditelje. Broj obučanih i uključenih nastavnika/ca i roditelja.	ZZŠ, CSO	2020 -	2025.	Stalno	U školama se u kontinuitetu sprovode radionice i aktivnosti Nediskriminacije. Dan inkluzije 14. oktobar u saradnji sa SE – sajam inkluzivnih praksi sa preko 50 učesnika/ca Sa SE realizovana aktivnosti promocije inkluzivnog obrazovanja „Blokiraj mržnju, širi inkluziju“ 21. marta – u školama: Božidar Vuković Podgoričanin, Savo Pejanović, Mileva Lajović Lalatović, Milija Nikčević – upriličeni paneli, inkluzivne aktivnosti: kvizovi, radovi na temu jednakosti, nediskriminacije, učešća. Sprovedene tzv. digitalne učionice: 15. aprila u JU OŠ „Božidar Vuković Podgoričanin“, 10. maja u JU Gimnazija „Petar I Petrović Njegoš“, 27. maja u Gimnaziji na Cetinju, 10. juna u JU OŠ „Milorad Musa Burzan“ – ukupno oko 370 učesnika/ca	SO – 10.000 eura Utrošak 1.250 eura s UNICEF-om.	Redovna aktivnost	Ubuduće obezbijediti stalno sprovođenje i kvalitet primjene.	

						<p>Obilježen Dan osoba s Daunovim sindromom</p> <p>Obilježen Dan osoba sa smetnjama spektra autizma.</p> <p>Program „Inkuzivno liderstvo mladih“ (14-20 godina) - 2022. Specijalna Olimpijada Crne Gore 2. i 3. marta 2022. kampanja „Širi glas o inkluziji“ za preko 150 učenika, učenica sa i bez intelektualnih smetnji, uz učešće nastavnika,/ca asistenata /kinjai roditelja.</p> <p>Obuka za inkluzivno liderstvo mladih na temu „Projektni menadžment“ za 30 srednjoškolaca/školki iz 7 srednjih škola sa i bez intelektualnih smetnji</p> <p>Učešće na Regionalnom Samitu mladih lidera Specijalne Olimpijade Evrope Evroazije (Regional Youth Leadership Summit) u Berlinu od 19-21. juna</p> <p>Program “Inkluzivni sport” - inkluzivni fudbal u 10 srednjih škola u 5 opština.</p>				
Operativni cilj 2 B - Unaprijeđen kontinuitet obrazovanja nakon završenog obaveznog obrazovanja Indikator učinka: Trend povećanja profesionalnih kompetencija dece sa posebnim obrazovnim potrebama i njihovog zapošljavanja										
Promocija, nastavak obuke, pravovremeno i kvalitetno intersektorsko sprovođenje ITP 1 i ITP 2.	Broj obuka za nastavnike/ce, stručne saradnik/cee i predstavnike CIPS-a. Broj obučениh nastavnika, stručnih saradnika/cai predstavnika CIPS-a.	MP, ZZŠ, CSO	2020 -	2025.	Stalno	Škole upućuju ITP, radi se analiza (ITP 1 - 51, ITP 2 - 10), dopuna, šalju komentari, vrši evidentiranje Prikupljeni i obrađeni podaci, date preporuke školama za školsku 2022/23 godinu	Ukupno planirano 10.000 eura,	redovna aktivnost		Ubuduće obezbijediti dalje obuke i praćenje.

Razvoj pozitivnih stavova i kapaciteta zaposlenih u srednjim školama.	Broj promotivnih aktivnosti. Procjena kvaliteta i efikasnosti ITP 1 i ITP2. Broj dece sa posebnim obrazovnim potrebama koja su završila srednje obrazovanje.	MP, CSO	2020	2025	Stalno	Realizovane dvije obuka za individualizaciju oko 50 učesnika/ca, nastavnika/ca srednjih škola. NS usvojio program obuke nastavnika/ca praktične nastave za rad sa ĐPOP	Ukupno planirano 13.000 eura.	Utrošeno 600 eura.	Programirati stalno budžetski	Finalizovati započete aktivnosti i stalno jačati stavove
Podsticati izradu novih modularizovanih programa, proširenje ponude programa stručnog obrazovanja, uključivanje učenika s POP u dualno obrazovanje.	Analiza potreba za obukom nastavnika/cau srednjem opštem i stručnom obrazovanju. Broj obučeni nastavnika/ca stručnih predmeta i praktične nastave. Broj obuka na teme koje se tiču metodike, pedagogije, inkluzivne prakse, karakteristike smetnji i teškoća u razvoju, individualizacija, prilagođavanje, ocjenjivanje	CSO	2020	2025	stalno	Usvojeno je 46 standarda zanimanja, 33 standarda kvalifikacija i 10 (8 novih + 2 revidirana) inkluzivna obrazovna programa (III i IV1 nivo se nadovezuju) iz oblasti mašinstva, metalurgije, grafičke tehnologije i ugostiteljstva. OP iz oblasti saobraćaja, zdravlja i poljoprivrede su u fazi izrade.	Planirano za cio period 200.000 eura.	Utrošeno 33,800 eura	iz budžeta CSO	Obezbijediti sistemsku dalju primjenu.
Razvoj mentorskog vođenja profesionalne orijentacije ĐPOP	Razvijen mentorski program podrške deci sa posebnim obrazovnim potrebama u njihovoj tranziciji na radno mjesto. Broj obučeni i mentora u školama, dece podržan kroz mentorstvo.	MPS, CSO	2020 -	2021/2.		Obuka za karijerne savjetnike licenciranih provajdera obrazovanja odraslih i socijalnim partnerima i izrada smjernica za karijernog medijatora, medijatorku	Planirano 3.000 eura,	realizovano kao redovna aktivnost		Održati primjenu
Razvijeni testovi za karijernu i profesionalnu orijentaciju ĐPOP	Razvijeni testovi usklađeni sa karakteristikama dece. Broj obučeni savjetnika, dece procijenjene prilagođenim testovima.	ZZŠ, CIPS NVO, donatori	2020 -	2021.		Realizovano, u primjeni instrumenti za profesionalnu orijentaciju ĐPOP	Planirano 8.000 eura,	teče kao redovna aktivnost		
Promocija zapošljavanja osoba sa posebnim obrazovnim potrebama.	Kreiran plan za promociju zapošljavanja. Broj promotivnih aktivnosti.	MRSS				U izradi Zakon o profesionalnoj rehabilitaciji i zapošljavanju. Urađen model za promociju zapošljavanja OSI u školama. Urađeno uputstvo i obrazac za AP školskih promotivnih aktivnosti koje treba predvidjeti kroz	Utrošak	Na osnovu odluke Upravnog odbora ZZZCG odobrena sredstva za 20	kroz donaciju UNICEF-a: 1000 eura	Podstaći mjere promocije prava OSI na zapošljavanje i raditi na koncipiranju usluge, intersektorskoj promociji

						<p>godišnji plan rada i realizovati tokom II polugođa</p> <p>Savjetovanje na ovu temu i priprema škola je sprovedeno 17.06.2022. za sve srednje škole.</p> <p>Urađeno 4 promotivna teksta i postavljeni na Portal</p> <p>Uključeno 170 lica sa invaliditetom, 131 zaposleno tokom trajanja projekta, 51 nakon završetka projekta, u najkraćem trajanju 9 mj.</p>		projekata, u iznosu do 954.321,03 €, za podršku projektima zapošljavanja OSI		
Razvoj i licenciranje usluge posrednika (medijatora) u karijernom vođenju i zapošljavanju	Broj licenciranih usluga medijatora, dece koja su korisnici usluga medijatora.	MRSS	2020	2025	Stalno	Sa karijernim savjetnicima licenciranih provajdera obrazovanja odraslih i socijalnim partnerima ponuđene smjernice za karijernog medijatora		Nije bilo utroška	Planirati budžetom	Podstaći kroz saradnju sa provajderima i/ili NVO uspostavljanje usluge
Izrada ITP 3 za promociju tercijarnog obrazovanja i vodiča s preporukama za prilagođavanje nastave na fakultetima.	Usvojen i u primjeni ITP 3. Broj obučeni za primjenu ITP 3.	ZzŠ	2020	2025	Stalno	<p>Prikupljeni i obrađeni podaci, date preporuke školama za školsku 2022/23 godinu</p> <p>Održana ITP 3 radionica za nastavnike/ice svih srednjih škola – online – oko 30 učesnika/ca</p>		Redovno		Proširiti na sve fakultete
Sprovođenje asistivne podrške na fakultetima	Broj usluga fakulteta. Broj usluga resursnih centara.	Univerzitet, RC	2020	2025	Stalno	<p>Urađena analiza potreba škola, koncipiran okvir za didaktiku</p> <p>Definisanje modela za odgovor na prepoznate potrebe dece i nastavnog procesa</p> <p>Izrada koncepta didaktičkih sredstava prema razvojnim i akademskim oblastima</p>		30.000 eura	ZzŠ	Nastaviti aktivnosti, promovisati

						Održana radionica sa studentima ETF-a na temu potreba za prilagođavanjem učenja dece s posebnim obrazovnim potrebama				
						Prezentovane ideje studenata, izrađen naučni rad na ovu temu.				
						Urađeno 10 setova 3D didaktike				
						Urađena promocija i distribucija didaktike za 10 škola				
						Urađena naliza potreba, okvir za izazovne situacije i koncept društvenih priča				
						Urađena aplikacija				
Operativni cilj 2 C - Unaprijeđen i koordinisan sistem podrške deci sa posebnim obrazovnim potrebama										
Indikator učinka: Trend porasta saradnje škola, dnevnih boravaka i resursnih centara i desegregisane podrške										
Evaluacija rada i izrada plana saradnje dnevnih boravaka sa školama, resursnim centrima i drugim uslugama u zajednici u skladu s UNCRPD.	međusektorske saradnje dnevnih centara, škola, resursnih centara i drugih servisa dostupnih u zajednici. Razvijen plan saradnje. Broj radionica za primjenu plana saradnje. Broj obučениh. Broj korisnika novog koncepta saradnje.	MFSS	2020 -	2025.	stalno	Pokrenut nastavak programa Dodatna stručna podrška za decu s posebnim obrazovnim potrebama kroz saradnju za centar dnevni boravak – vrtić - osnovna škola. Sada se realizuje u 11 opština – oko 220 djevojčica i dječaka	Planirano 50.000.	Utrošak– 2400, 1800, 450 eura	kroz program s UNICEF	Nastaviti podršku, prevazići normativne prepreke
						Obuka za centre za dnevni boravak na temu „Rana intervencija, intenzivna interakcija, asistivna tehnologija“ u RC “Kotor”, 02.-03.06. 2022.				
						Obavljeni obilasci i sastanci s predstavnicima, predstavnicama CDB				
Strateški cilj 3: Podržati i unapređivati kvalitet inkluzivnog obrazovanja kroz jačanje školskih politika, kulture i prakse										
Operativni cilj: 3 A - Unaprijeđen kvalitet obrazovanja za decu sa posebnim obrazovnim potrebama										
Indikator učinka: Trend poboljšanja kompetencija kadra i unapređenje inkluzivne prakse										

<p>Uraditi istraživanje o postojećem i revidirati program profesionalnog razvoja nastavnika/ca za inkluzivno obrazovanje, uključujući mentorsku podršku, učenje na nivou škole, te unaprijediti mehanizam podrške.</p>	<p>Urađeno istraživanje i analiza postojećeg programa. Unaprijeđeni profesionalni standardi iz oblasti inkluzivne prakse. Revidiran program obuke za nastavnike/ce, stručne saradnike/ca i članove uprave škola. Unaprijeđen mehanizam podrške nastavnika/ca u inkluzivnoj praksi.</p>	<p>MPS, ZzŠ</p>	<p>2020 -</p>	<p>2025.</p>	<p>Stalno</p>	<p>Sproveden konkurs za izbor akreditovanih programa – u oblasti IO ih je 38. Katalog odobren na NS</p>	<p>Ukupno za cio period očekivan trošak 60.000 eura.</p>	<p>Redovna aktivnost Za analizu 2.500 eura</p>	<p>Potrošeno 1.000 eura iz budžeta ZzŠ i 1500 CSO Potrošeno 800 eura ZzŠ AsiQ projekat – 1500 eura UNICEF - 3300</p>	<p>Ubuduće podsticati istraživanja i obezbijediti kontinuitet aktivnosti, primjenu novih vještina.</p>
<p>Izrada modula i implementacija kontinuiranih aktivnosti stručnog usavršavanja na radnom mjestu u školi za nastavnike/ce, stručne saradnike i članove uprave škola u vezi s inkluzivnom praksom</p>	<p>Urađeno istraživanje i analiza postojećeg programa. Unaprijeđeni profesionalni standardi iz oblasti inkluzivne prakse. Revidiran program obuke za nastavnike/ce, stručne saradnike/ce i članove uprave škola. Unaprijeđen mehanizam podrške nastavnika/ca u inkluzivnoj praksi.</p>	<p>ZZŠ, CSO, obrazovno-vaspitne ustanove</p>	<p>2020 -</p>	<p>2025.</p>	<p>Stalno</p>	<p>Razvijen model za uključivanje inkluzivnih mjera i aktivnosti u godišnje školske planove na osnovu primjene Indeksa za inkluzivnost. Savjetovanje na ovu temu i priprema škola je sprovedeno 17.06.2022. za sve JUOŠ i JUSŠ 5 obuka u RC „Podgorica“ - ASQ projekat - 173 učesnika/ca</p> <ul style="list-style-type: none"> • AT u radu s decom sa tjelesnim, kombinovanim smetnjama vida • Muzika i razvoj govora • Metode podsticanja pravilnog govorno-jezičkog razvoja • Dostupnost mreža podrške deci s posebnim obrazovnim potrebama • Office 365 i Microsoft Teams-učenje na daljinu 				

						<p>Realizovani akreditovani seminari</p> <ul style="list-style-type: none"> • Metode i postupci za decu s autizmom (142) • 2 obuke Ocjenjivanje učenika u inkluzivnom obrazovanju (32) • Podrška učenicima s autizmom u inkluzivnom obrazovanju (30) • Korišćenje AT (25) • Obrazovanjem protiv predrasuda (28) • 5 obuka Specijalna olimpijada (120) <p>UNICEF testiranje paketa za obuku – 5-dnevni trening na temu: Interpersonal communication and community engagement for inclusive education – 25 učesnika/ca</p> <p>Adaptiran pomenuti paket - "Inkluzivne kompetencije"</p>				
Analiziranje, usklađivanje i sprovođenje plana i program inicijalnog obrazovanja nastavnika/ca u skladu s modelom ljudskih prava.	Sprovedena analiza trenutnog koncepta, paradigme, pristupa i statusa inkluzivnog obrazovanja tokom inicijalne obuke i neposrednog učenja kroz praksu. Broj revidiranih programa obuke nastavnika/ca u skladu sa preporukama	Univerziteti	2020	2025	Stalno	Master program je dvogodišnji, unaprijeđen, ima bioetičke principe u IO. Inicijalno obrazovanje nije revidirano od 2017.	Planirano 25.000 eura.	Aktivnost realizovana kroz redovan opis poslova.		Ubuduće osavremenjivati pristup, kao i praktikovanje.
Evaluacija izrade i primjene individualnog razvojno-obrazovnog	Sprovedena analiza procjene efikasnosti IROP-a u skladu sa modelom ljudskih prava. Unaprijeđen IROP na osnovu ishoda	MP, ZzŠ, CSO	2020	2023	Stalno	Po prijemu poslatih IROP iz škola se vrši analiza (IROP PVO 44, IROP OŠ 570, IROP SSŠ 43, IROP Gimnazija 1)		2000 eura	Unicef	Ispratiti primjenu

programa (IROP), njegovo unapređenje i primjena.	analize. Broj obuka za primjenu unaprijeđenog IROP-a. Broj osoblja obučenog za primjenu revidiranog IROP-a.					Na temelju sprovedenog istraživanja (NVO Staze) unaprijeđen IROP Revidiran IROP: po nivoima, za rad po posebnom programu (RC i škole s integrisanim odjeljenjima), usvojio ga NS Sprovedena savjetovanja za primjenu IROP-a				
Izrada plana angažovanja resursnih centara i podružnica, kao i rasporeda obilazaka i usluga koje nude predškolskim ustanovama i školama.	Kreiran plan sa definisanim ulogama i odgovornostima. Broj obuka. Broj obučenih nastavnika/ca, stručnih saradnika/ca, članova uprave resursnih centara i podružnica. Broj saradnika/ca iz resursnih centara i podružnica koji učestvuju u obilascima i pružanju usluga. Broj obuka sprovedenih od strane saradnika iz resursnih centara i podružnica. Broj usluga koje pružaju resursni centri i podružnice. Usluge koje pružaju resursni centri i podružnice su usklađeni sa UNCRPD.	MP, ZZŠ, RC	2020 -	2025.	Stalno	Održane prezentacije pod nazivom "Inkluzivno obrazovanje i izrada IROP-a". Rađen specijalizovan nastavni material, Izrađeni asistivni materijal, prikazan i ponuđen školama i van lokalne zajednice. Savjetodavni rad sa učiteljima i nastavnicima. Održane radionice: "Diskriminacija i pozitivan pristup različitosti", „Poteškoće u učenju“. Saradnja sa JPU, savjetovanja, radionice, prezentacije, Prilagođavanje, izrada radnog i didaktičkog materijala i njihova primjena, Unapređenje pristupačnosti, pomagala	Planirano za cio period 4.500 eura	Redovna aktivnost		Nadalje osigurati primjenu, podršku deci i kvalitet rada.
Izrada unaprijeđenog modela angažovanja	Kreiran plan rada mobilnih timova. Članovi mobilnih timova učestvuju u redovnim školskim	ZZŠ	2020 -	2025.	Stalno	Za školsku 2021/22. 1,399 polusatnih aktivnosti	Planirano za cio period 18000, a.	utrošeno 5500 eura	ZZŠ	Ubuduće obezbijediti i propratiti

mobilnih timova koji uključuje precizan opis posla, zaduženja, odgovornosti, koordinacije i sl.	sastancima u vezi sa pripremom i primjenom IROP-a. Broj dece koja dobijaju podršku. Broj sprovedenih monitoringa i evaluacije.					Urađena eksterna evaluacija rada mobilne službe				primjenu novog modela.
Operativni cilj: 3 B - Unaprijeđen sistem kontrole kvaliteta i prikupljanja podataka										
Indikator učinka: Trend unapređenja praćenja, planiranja, kreiranja i sprovođenja inkluzivne politike, prakse i kulture zasnovano na podacima i dokazima										
Unapređenje metodologije eksternog utvrđivanja kvaliteta rada ustanova s indikatorima za inkluzivno obrazovanje i njeno usvajanje.	Usklađen sistem monitoringa i evaluacije sa modelom ljudskih prava. Inkluzivni standardi integrisani u proces planiranja, vođenja i unapređenja rada škole. Broj organizovanih obuka za nadzornike i savjetnike u ZZŠ i CSO. Broj obučenih, sprovedenih nadzornih pošta.	ZZŠ, CSO	2020	2025	Stalno	Metodologija je pripremljena i donošen Pravilnik.	0 - Aktivnost redovna kroz opis poslova.			Inisistireati na kvalitetu procjene inkluzivnosti
Unapređenje modela interne evaluacije i razvojnih planova škola koji uključuju principe inkluzije i univerzalnog dizajna za učenje.	Razvijene smjernice za planiranje i unapređenje rada škole. Broj obuka za primjenu smjernica. Broj obučenih prema revidiranom procesu planiranja unapređenja rada škole. Broj škola koje primjenjuju inovirani model planiranja, vođenja i unapređenja rada škole.	ZZŠ, CSO	2020	2025	Stalno	Unapređenje modela interne evaluacije i razvojnih planova škola koji uključuju principe inkluzije i univerzalnog dizajna. Unapređenje modela interne evaluacije i razvojnih planova škola koji uključuju principe inkluzije i univerzalnog dizajna.	Planirano ukupno za cio period 5.000 eura.	SE – 2500 eura	Aktivnost redovna	Ubuduće obezbijediti koordinaciju i kvalitet nadzora. Kontunitet podrške za kompetencije
Unapređenje baze podataka (MEIS) u dijelu inkluzivnih potreba i praksa.	Unaprijeđen softver za evidentiranje dece sa posebnim obrazovnim potrebama. Unaprijeđena kultura, praksa i politika inkluzivnog obrazovanja.	MP	2020	2025	Stalno	U MEIS uključen modul osnovni elementi pristupačnosti, pilotirana aplikacija za defektologe/ice /logopede/ice – sprovedena obuka 20. maja 2022.	Planirano 17.000,	2.000 eura	kroz projekat s UNICEF	Prpratiti unos podataka u MEIS u školama.

Status realizacije: Aktivnost realizovana ■ Aktivnost u toku ■ Nerealizovana aktivnost ■

Preporuke za naredni period

U cilju realizacije postavljenih strateških ciljeva u naredom periodu neophodno je nastaviti s aktivnostima koje su planirane akcionim planom.

Da bi se u punome postigao *Strateški cilj 1: Obezbijediti i primijeniti dostupnost i pravičnost obrazovanja za svu djecu zajedno sa vršnjacima kroz neophodnu međusektorsku podršku* važno je:

- Promovisanje inkluzivnog obrazovanja, realizovati kampanje za jačanje stavova usaglašavati zakonski osnov, intersektorsko planiranje, saradnju, razumijevanja inkluzivnog obrazovanja, jačanje pozitivnih stavova. Posebno učiniti da budu afirmativniji standardi i normativi, Zakon o socijalnoj i dječijoj zaštiti, Zakon o zdravstvenoj zaštiti koji treba da omoguće dostupnost usluge, resursa, koordinacija aktivnosti. Takođe i da je za djevojčice i dječake prijateljski sistem i proces utvrđivanja stanja smetnje.
- Unaprijediti komunikaciju i saradnju između ustanova pri prelasku na viši nivo obrazovanja (vrtić, osnovna škola, srednja škola) i tržište rada. U pogledu podrške preporučljivo je povećati dostupnost.
- Sistem zdravstvene zaštite da prevaziđe medicinski i, obezbijedi pristup po modelu ljudskih prava, osigura jednaka dostupnost usluga, prevaziđu medicinski orijentisani stavovi, omogući dovoljan broj potrebnog kadra u svim zajednicama u kojima žive djeca sa smetnjama i teškoćama u razvoju i u riziku i njihove porodice i istima pruži odgovarajuća podrška i usluga.

Potom, iz ugla punog ispunjenja za *Strateški cilj 2: Osigurati i sprovesti jednakost i kontinuitet inkluzivnog obrazovanja kroz uspješnu saradnju unutar i između sektora i tranziciju sa jednog nivoa obrazovanja na sljedeći smatramo da je potrebno:*

- Osavremenjivanje opreme, jačanju i uvezivanju inkluzivnih sa IT kompetencijama, promovisanju AAC i AT, važnosti pristupačnosti, da se aktivnije pruža podrška u zajednici učenicima i učenicama od strane škola s integrisanim odjeljenjima, da se nastavnici/ce osposobe za kreiranje materijala za upravljanje emocijama i ponašanja učenika, učenica.
- Omogućiti više obuka za nastavnike predmetne nastave, nove, te nastavnike, nastavnice stručnih i praktičnih predmeta u smislu da nauče na koji način prilagođavati nastavne jedinice i izrada IROP. Sprovoditi edukacije za rukovodioce i nastavnike/ce na temu obrazovanje učenika i učenica iz spektra autizam, pisanje IROP-a), za asistenciju, održavati kontinuitet coachinga, proširiti ulogu mentora/ki, razviti uslugu medijator/ka. Nastaviti podršku u srednjim školama, raditi na razvoju pozitivnih stavova, održati aktivnosti saradnje s fakultetima. Uvezati aktivnosti škola sa sektorom zapošljavanja OSI, jačati psiho-socijalnu podršku roditeljima.
- Sistem socijalne i dječije zaštite da se na lokalnom nivou podrže usluge, proširi bazu dostupnog kadra, pojača mehanizam licenciranja usluga, orijentacije ka promociji i zapošljavanju OSI, učini manje restriktivnim administriranje i orijentiše više ka korisniku: djevojčicama i dječacima sa smetnjama i teškoćama u razvoju i njihovim porodicama.

Od značaja za *Strateški cilj 3: Podržati i unaprijediti kvalitet inkluzivnog obrazovanja kroz jačanje školskih politika, kulture i prakse* jeste:

- uvezati evidenciju i korišćenje podataka kao dokaza.
- da sistem prosvjete se podrži kvalitet inkluzivnog obrazovanja, podršku koja je orijentisana na profesionalni odnos, afirmativne normative za stručni kadar, odgovornost nastavnog, nenastavnog i kompletnog osoblja ustanova.

Lista skraćenica:

- AAC – Alternativna, potpomognuta komunikacija
- AT – Asistivna tehnologija
- Cboard - Komunikacijska aplikacija korišćenjem simbola i prenošenjem teksta u govor.
- CSO – Centar za stručno obrazovanje
- CZA – Nacionalni centar za autizam, decu sa smetnjama u razvoju i dečiju psihijatriju „Ognjen Rakočević“
- ETF – Elektro-tehnički fakultet
- ICF – Međunarodna klasifikacija funkcionisanja, invaliditeta i zdravlja
- IK – Inkluzivna kompetencija
- IO – Inkluzivno obrazovanje
- IROP – Individualni razvojno-obrazovni program
- ITP – Individualni tranzicioni plan
- ITK – Informaciono tehnološka kompetencija
- JPU – Javna predškolska ustanova
- JU OŠ – Javna ustanova osnovna škola
- MEIS – Crnogorski obrazovni informacioni sistem
- MP – Ministarstvo prosvjete
- MRSS – Ministarstvo rada i socijalnog staranja
- MPLJP – Ministarstvo pravde i ljudskih prava
- MZ – Ministarstvo zdravlja
- NS – Nacionalni savjet za obrazovanje
- NVO – Nevladine organizacije
- OSI – Osobe s invaliditetom
- PMF – Prirodno-matematički fakultet
- RC – Resursni centar
- RI – Rana intervencija
- SE – Savjet Evrope
- SEK – Socio-emocionalna kompetencija
- SOPEES - Program EU i CG za zapošljavanje, obrazovanje i socijalnu politiku
- TES - Samit Ujedinjenih nacija za transformaciju obrazovanja
- UNCRC – Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima djeteta
- UNCRPD – Konvencija Ujedinjenih nacija o pravima osoba sa invaliditetom
- UNDP – Fond za razvoj Ujedinjenih nacija
- UNICEF – Fond za decu Ujedinjenih nacija
- UPCG – Udruženje psihologa Crne Gore
- ZSDZ – Zavod za socijalnu i dječiju zaštitu
- ZUNS – Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- ZzŠ – Zavod za školstvo